

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРАРЛЫҚ САЛАСЫН РЕФОРМАЛАУДЫҢ ИНКЛЮЗИВТІ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫН ІСКЕ АСЫРУДАҒЫ ЖАСТАР МЕН ӘЙЕЛДЕРДІҢ РӨЛІ

THE ROLE OF YOUTH AND WOMEN IN IMPLEMENTING THE INCLUSIVE CONCEPT OF AGRARIAN SECTOR REFORM IN KAZAKHSTAN

РОЛЬ МОЛОДЕЖИ И ЖЕНЩИН В РЕАЛИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОЙ КОНЦЕПЦИИ РЕФОРМИРОВАНИЯ АГРАРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА

Т.М. АРЗАЕВА*

Ph.D докторанты

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

**автордың электронды поштасы*: arzaeva1984@mail.ru*

T. ARZAYEVA*

Ph.D student

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: arzaeva1984@mail.ru*

Т.М. АРЗАЕВА*

докторант Ph.D

Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

**электронная почта автора: arzaeva1984@mail.ru*

Аңдатпа. Қазақстанның аграрлық секторын қайта құру жағдайында ауыл тұрғындарының ресурстарға, технологиялар мен нарықтарға тең қолжетімділігін көздейтін инклюзивті ауыл шаруашылығын қалыптастыру басымдыққа айналады. Өндіріс шығындарының өсуі, қаржы құралдарының тапшылығы, аумақтық теңгерімсіздіктер шағын және орта шаруашылықтарды қосылған құн тізбегінен ығыстырып, саланың тұрақтылығын әлсіретеді. Жастар мен әйелдердің қатысуын кеңейтуге бағытталған инклюзивті тәсіл ауыл экономикасын жандандыруға, азық-түлік қауіпсіздігін, табиғи қорларды ұтымды пайдалануды қамтамасыз етуге қабілетті. *Мақсаты* – республиканың аграрлық саласын дамытудағы жас ұрпақ пен ауыл тұрғындарының рөлін бағалау және инклюзивті модельді қалыптастыру жөніндегі шараларды әзірлеу. *Әдістері* – 2010-2025 жж. АӨК жұмыс істеуін талдау, жас мамандар мен әйелдер халқының қатысуын, қаржының қолжетімділігін мониторингілеу, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өндірісіне әсер ететін әлеуметтік-экономикалық факторларды анықтау үшін статистикалық және регрессиялық әдістерді қолдана отырып, 2010-2022 жылдарға арналған эконометрикалық зерттеу. *Нәтижелер* - аграрлық нарық бірқатар жүйелік проблемаларға тап болады, әсіресе шағын өндірушілерге, соның ішінде қоғамның әйелдер бөлігі мен жастарға әсер етеді. Қаржы қаражатын алудың шектеулі мүмкіндіктері, инфрақұрылымдық және логистикалық диспропорциялар, инновацияларды енгізудің төмен деңгейі, кооперациялар негізгі кедергілер болып қала береді. Қосымша шектеулер институционалдық механизмдермен, соның ішінде мемлекеттік қолдауды игеру қиындықтарымен және өндірістік-өткізу желілеріне интеграцияның жеткіліксіздігімен байланысты. *Қорытындылар* – субсидиялауды, жеңілдікті кредиттеуді, кәсіптік даярлауды және цифрлық платформаларды пайдалануды қамтитын тиімді мемлекеттік реттеу шартымен жастар мен әйелдердің белсенділігін арттыру қажеттілігі негізделген. Олардың үлесінсіз аграрлық сектор тоқырауға ұшырауы мүмкін, бұл ауылдық жерлердің азаюына және азық-түлік импортына тәуелділіктің артуына әкеледі.

Abstract. Under the conditions of transformation of Kazakhstan's agrarian sector, the development of inclusive agriculture, ensuring equal access for rural residents to resources, technologies, and markets, has become a priority. Rising production costs, shortages of financial instruments, and territorial imbalances are forcing small and medium-sized farms out of value chains, thereby weakening the sector's sustainability. An inclusive approach aimed at increasing the participation of young people and women is capable of revitalizing the rural economy, ensuring food security, and promoting the rational use of natural resources. *The objective* is to assess the role of youth and rural women in the development of the republic's agrarian sector and to develop measures for establishing an inclusive development model. *Methods* – an analysis of the functioning of the AIC for the period 2010–2025, monitoring of the participation of young specialists and women, assessment of access to financial resources, as well as

Анализ. В условиях преобразований аграрного сектора Казахстана приоритетом становится формирование инклюзивного сельского хозяйства, предоставляющего равный доступ сельских жителей к ресурсам, технологиям и рынкам. Нарастающие издержки производства, дефицит финансовых инструментов, территориальные дисбалансы вытесняют малые и средние хозяйства из цепочек добавленной стоимости, ослабляя устойчивость отрасли. Инклюзивный подход, нацеленный на расширение вовлеченности молодежи и женщин, способен оживить экономику села, обеспечить продовольственную безопасность, рациональное использование природных запасов. *Цель* – оценка роли молодого поколения и сельских жительниц в развитии аграрной сферы республики и разработка мер по формированию инклюзивной модели. *Методы* – анализ функционирования АПК за 2010-2025 гг., мониторинг участия молодых специалистов и женского населения, доступности финансов, а также эконометрическое исследование за 2010-2022 гг. с применением статистических и регрессионных методов для выявления социально-экономических факторов, влияющих на сельскохозяйственное производство. *Результаты* - показано, что аграрный рынок сталкивается с рядом системных проблем, особенно затрагивающих малых производителей, включая женскую часть общества и молодых людей. Ключевыми барьерами остаются ограниченные возможности получения финансовых средств, инфраструктурные и логистические диспропорции, низкий уровень внедрения инноваций, кооперации. Дополнительные ограничения связаны с институциональными механизмами, включая сложности освоения государственной поддержки и недостаточную интеграцию в производственно-сбытовые сети. *Выводы* - обоснована необходимость повышения молодежной и женской активности при условии эффективного государственного регулирования, включающего субсидирование, льготное кредитование, профессиональную подготовку и использование цифровых платформ. Без их вклада аграрный сектор рискует столкнуться с застоем, что приведет к обезлюдению сельской местности и увеличению зависимости от импорта продовольствия.

Keywords: agriculture, inclusive development model, government regulation, income, productivity, economic growth, value chain.

Ключевые слова: сельское хозяйство, инклюзивная модель развития, государственное регулирование, доходы, производительность, экономический рост, цепочка добавленной стоимости.

Мақала түсті: 20.04.2026. Сараптамадан кейін мақұлданған: 06.06.2026. Қабылданды: 16.06.2026.

Ауыл шаруашылығы – азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін, халықты жұмыспен қамтитын және ауылдық аумақтардың тұрақты дамуына негіз болатын экономиканың негізгі секторы. Біріккен Ұлттар Ұйымының Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымы (FAO) ұсынған мәліметтер бойынша, тұрақты аграрлық даму инклюзивтілікті арттырумен, фермерлердің ресурстарға, технологияларға және нарықтарға қолжетімділігін кеңейтумен тікелей байланысты (Food and Agriculture Organi-

Соған қарамастан, аграрлық сектор бірқатар құрылымдық және институционалдық шектеулермен бетпе-бет келеді, оның ішінде қаржыландыруға тең емес қолжетімділік, инфрақұрылымның әлсіздігі және технологиялық жаңғыртудың төмен деңгейі бар. Бұл мәселелер әсіресе шағын

фермерлік шаруашылықтарға, әйелдерге және жастарға айқын әсер етеді.

Зерттеудің өзектілігі барлық әлеуметтік топтардың тең қатысуын қамтамасыз ететін инклюзивті ауыл шаруашылығы моделін қалыптастыру қажеттілігімен айқындалады. Мұндай модель өндіріс тиімділігін арттыруға, әлеуметтік теңсіздікті азайтуға және азық-түлік қауіпсіздігін нығайтуға ықпал етеді. Ресурстарға тең қолжеткізуді қамтамасыз ету арқылы инклюзивті ауыл шаруашылығын қалыптастыру арқылы агросектордағы тиімділік пен тұрақтылықты арттыруға, ауылдық аймақтардағы әлеуметтік теңсіздікті жоюға, өңірлік және ұлттық деңгейде азық-түлік қауіпсіздігін нығайтуға, шағын шаруашылықтарға заманауи технологияларды енгізуге мүмкіндік туады.

Заманауи зерттеулер ауыл шаруашылығының инклюзивті дамуы ауылдық экономикалардың тұрақтылығы мен ұзақ мерзімді өсімінің маңызды шарты екенін көрсетеді (International Fund for Agricultural...) [3].

Зерттеуде кешенді тәсіл қолданылды, ол аналитикалық, статистикалық және салыстырмалы әдістерді, сондай-ақ ғылыми және нормативтік әдебиеттерге шолу жасауды қамтиды. Бұл ауыл шаруашылығы секторының жағдайын жан-жақты бағалауға және оның даму бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

Әдебиетке шолу

Аграрлық дамудың заманауи зерттеулері ауыл шаруашылығын тек өндірістік сектор ретінде емес, инклюзивтілік деңгейі шешуші мәнге ие кешенді әлеуметтік-экономикалық жүйе ретінде қарастырады. Бұл тұрғыда агроэкологиялық тәсілдер ауылдық аумақтардың тұрақты дамуын қамтамасыз етуде әлеуметтік факторлардың, соның ішінде әйелдер мен жастардың қатысуын күшейту қажеттігін көрсетеді (Fiore V., Borrello M., Carlucci D. et al.) [4].

Ауыл шаруашылығының тұрақты дамуына кедергі келтіретін негізгі мәселелердің бірі – шағын фермерлік шаруашылықтардың осалдығы және олардың нарықтық тәуекелдерге жоғары бейімділігі болып табылады. Зерттеулер ауыл шаруашылығы құрылымдарының ұсақталуы өндірістің тиімділігін төмендетіп, ауылдық аумақтардың ұзақ мерзімді дамуын шектейтінін көрсетеді (Lowder S.K., Bhalla G., Davis B.; Touch V., Tan D.K.Y., Cook B.R. et al.) [5,6]. Сонымен қатар, технологиялық жаңғырту әлеуеті жоғары болғанымен, оны енгізу адами капиталдың сапасына тәуелді (Dhillon R., Moncur Q.) [7].

Ғылыми әдебиеттерде аграрлық сектордың дамуының маңызды бағыты ретінде гендерлік аспект кеңінен қарастырылады. Көптеген елдерде әйелдер ауыл шаруашылығы ресурстарына, білімге және нарықтарға қол жеткізуде шектеулерге тап болады, бұл олардың экономикалық белсенділігін тежейді (Doss C.R.; Quisumbing A., Cole S., Elias M. et al.) [8,9]. Алайда әйелдердің экономикалық мүмкіндіктерін кеңейту ауыл шаруашылығы өнімділігінің өсуіне және азық-түлік қауіпсіздігінің нығаюына тікелей әсер етеді (Asadullah M.N., Kam-bhampati U.) [10].

Эмпирикалық зерттеулер әйелдердің ауыл шаруашылығына қатысуы үй шаруашылықтарының табысын арттырып, әлеуметтік тұрақтылықты күшейтетінін дәлелдейді (Gartaula H.N., Atreya K., Sapkota A. et al.) [11].

Осылайша, әдебиеттерге жүргізілген шолу аграрлық сектордың инклюзивті дамуы экономикалық, әлеуметтік және институционалдық факторлардың өзара ықпалымен анықталатынын көрсетеді. Қазіргі зерттеулер ауыл шаруашылығының тұрақты дамуы үшін қаржылық инклюзияны кеңейту, технологиялық жаңғыртуды жеделдету және адами капиталдың сапасын арттыру маңызды екенін дәлелдейді. Сонымен қатар, әйелдер мен жастардың аграрлық сектордағы белсенді қатысуы өндірістік тиімділікті арттырумен қатар, ауылдық аумақтардың әлеуметтік тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Әйелдердің экономикалық мүмкіндіктерін кеңейту және жастардың кәсіпкерлік бастамаларын қолдау ауыл шаруашылығында инновациялардың таралуына, еңбек өнімділігінің өсуіне және нарықтық мүмкіндіктердің кеңеюіне жағдай жасайды. Осы тұрғыдан алғанда, аграрлық секторды дамытудағы әйелдер мен жастардың рөлін бағалау, олардың ауыл шаруашылығына қатысу деңгейін арттыру тетіктерін айқындау және инклюзивті дамуға қосатын үлесін талдау ерекше маңызға ие. Бұл бағыттағы зерттеулер аграрлық саясаттың тиімділігін арттыруға және ауыл шаруашылығының орнықты дамуын қамтамасыз етуге негіз бола алады.

Материалдары мен әдістері

Зерттеу 2010-2025 жылдар аралығындағы деректерді статистикалық, салыстырмалы және графикалық талдауға және 2010-2022 жылдар ішінде екінші деңгейлі банктерден ауыл шаруашылығына бөлінген несие көлемі, агросалаға тартылған инвестиция және субсидиялық қолдау көр-

сеткіштері мен жұмыссыз жастар санының ауыл шаруашылығы саласында өндірілетін жалпы өнім көлеміне әсерін анықтауға негізделген.

Ақпараттық база Қазақстанның ауыл шаруашылығы секторының дамуын сипаттайтын ресми статистикалық деректерден, соның ішінде жұмыспен қамту, қаржылық қолдау, инвестициялар және жалпы қосылған құн көрсеткіштерінен тұрады. Зерттеуде жұмыспен қамтуға, жастар мен әйелдердің қатысуына және қаржылық ресурстардың қолжетімділігіне баса назар аударып, негізгі ауыл шаруашылығы көрсеткіштерінің динамикасын бағалау үшін сандық және салыстырмалы талдау әдістері қолданылады. Сектордың дамуындағы негізгі үрдістерді визуалды түрге көшіру үшін графикалық әдіс қолданылады.

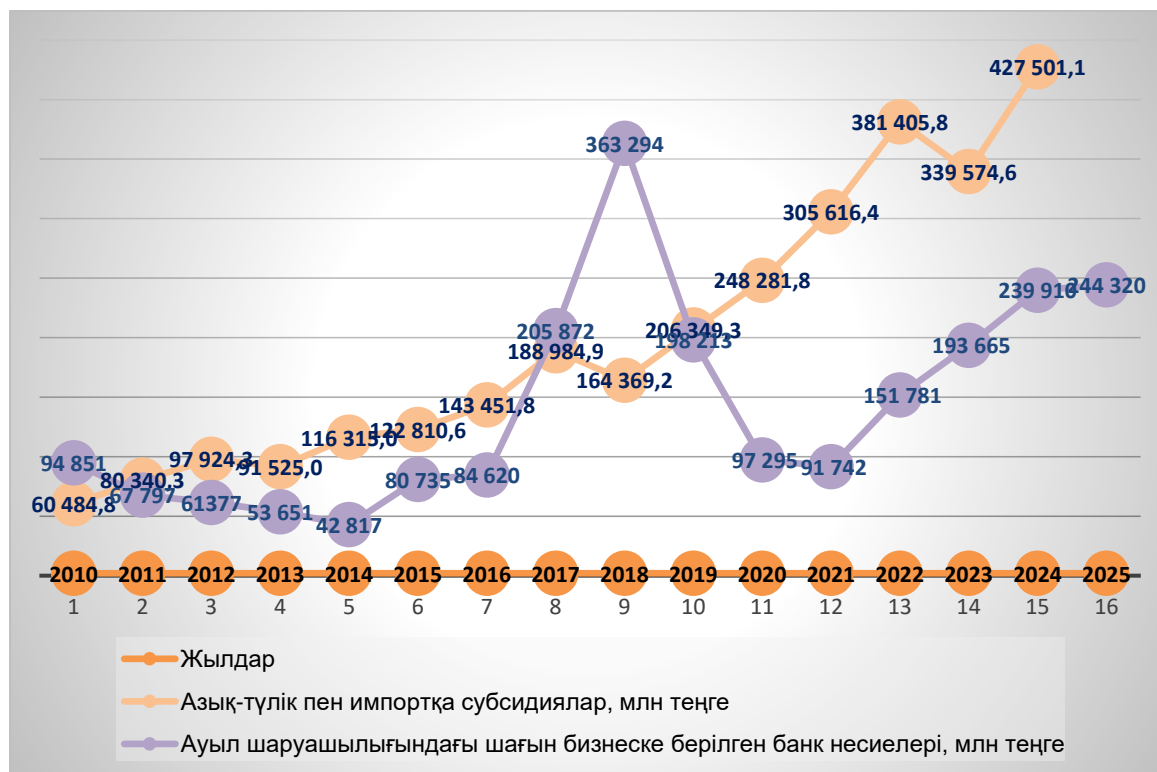
Сызықтық көпфакторлы регрессия негізінде эконометрикалық модель құрылды, онда тәуелді айнымалы ретінде ауыл шаруашылығы саласындағы жалпы өнім шығарылымы алынды. Тәуелсіз айнымалылар ретінде екінші деңгейлі банктердің

ауыл шаруашылығына берілген несиелері, субсидиялар, инвестициялар, сондай-ақ аграрлық сектордағы әлеуметтік жағдайды сипаттайтын айнымалылар – ауыл шаруашылығы саласындағы жұмыспен қамтылған жастар саны мен жұмыссыз жастар саны енгізілді.

Эконометрикалық талдау шеңберінде айнымалылар арасындағы өзара байланыстарды бағалау, олардың статистикалық маңыздылығын анықтау және қысқа әрі ұзақ мерзімді әсерлерін айқындау көзделді. Ұсынылған әдістемелік тәсіл аграрлық сектордың дамуына ықпал ететін негізгі факторлардың нәтижелік көрсеткішке әсерін кешенді және жүйелі түрде бағалауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер

Талдау нәтижелері Қазақстандағы ауыл шаруашылығы секторын дамытудағы қаржы құралдарының, соның ішінде ауыл шаруашылығы өндірушілеріне мемлекеттік субсидиялар мен банк несиелерінің маңызды рөлін көрсетеді (1 сурет).

Ескерту: nationalbank.kz дереккөздерінегізінде автор құрастырды

Сурет 1 – Қазақстандағы ауыл шаруашылығындағы субсидиялар мен банк несиелерінің динамикасы, 2010-2025жж.

Аграрлық нарықты тиімді дамыту және оның жүйелік проблемаларын еңсеруде шағын және орта фермерлік шаруашылықтардың тартылу деңгейін, олардың қаржылық және басқа да ресурстарға

қолжетімділігін және технологияларды пайдалану тиімділігін көрсететін көрсеткіштер шешуші мәнге ие. Ең маңызды көрсеткіш қатарына қаржылық қолжетімділік индикаторын жатқызуға болады.

Азық-түлік және импорттық субсидиялардың динамикасы 2013, 2018 және 2023 жылдардағы жекелеген ауытқуларға қарамастан, 2010 жылдан 2024 жылға дейінгі аралықта тұрақты өсу үрдісін көрсетеді. Бұл агросалаға мемлекеттік қолдаудың біртіндеп күшейгенін білдіреді. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығындағы шағын бизнеске берілген банк несиелерінің көлемі бойынша 2010-2014 жылдардағы төмендеуден кейін 2017-2018 жылдары күрт өсім байқалып, кейінгі 2020-2021 жылдары төмендеу орын алып, 2025 жылға қарай аталған көрсеткіштің қайта қалпына келуі байқалады. Жалпы алғанда, бұл бюджеттік

субсидиялармен салыстырғанда банк несиелерінің тұрақтылығының төмендігін және несие беру қызметінің макроэкономикалық жағдайларға тәуелді болуы мүмкін екенін көрсетеді.

Ұсақ фермерлерді қаржылық қолдау қысқа мерзімді қаржылық қиындықтардың алдын алуға, тұрақты өндірісті сақтауға және агронарықта орын алатын бірқатар проблемаларды шешуге мүмкіндік береді.

Кадр жетіспеушілігі мәселесі аграрлық нарықтағы жұмыссыздық деңгейі мен жұмыспен қамтылған экономикалық белсенді халық саны туралы деректерді талдауды қажет етеді (2 сурет).

Ескерту: stat.gov.kz дереккөздері негізінде автор құрастырды

Сурет 2 – Ауыл шаруашылығы секторында халық пен жастардың жұмыспен қамтылуы, 2010-2024жж.

Статистикалық көрсеткіштерге сәйкес 2010 жылдан 2024 жылға дейінгі аралық ауыл шаруашылығындағы жұмыспен қамту үрдістерінің тұрақты төмендеуімен сипатталады: жұмыспен қамтылғандардың жалпы саны екі еседен астамға, әсіресе 2013 және 2015 жылдар аралығында күрт төмендеген, содан кейін біртіндеп, бірақ тұрақты төмендеу байқалады. Ұқсас үрдіс 15-34 жас аралығындағы жастар арасында да байқалады, мұнда төмендеу одан да айқын байқалады, бұл ауыл шаруашылығы саласының жас жұмысшылар үшін тартымдылығының төмендегенін көрсетеді. Дегенмен, 2023-2024 жылдары жастарды жұмыспен қамтудың қысқа мерзімді өсуі көрініс тапқан. Бұл уақытша үкіметтік қолдау шараларына байланысты болуы мүмкін. Дегенмен, жалпы алғанда, үрдіс ауыл

шаруашылығы секторындағы жұмыс күшінің құрылымдық қысқаруын көрсетеді.

Ауылдық жерлердегі жастарды, әйелдерді жұмыспен қамту әлеуеті іс жүзінде күтілетін нәтижеден төмен. Жұмысшы күші құрамындағы жастарды, әйелдерді оқыту, шағын бизнесті қолдау және жарақтандыру арқылы салаға тартумен аграрлық өнім көлемін арттыру, саладағы бірқатар проблемаларды шешу және елдің ішкі өнімінің көлемін ұлғайтуға үлес қосуға болады.

Жұмыспен қамту және жұмыссыздық динамикасын сипаттамалық талдау ауыл шаруашылығы саласындағы жалпы үрдістерді анықтауға мүмкіндік бергенімен, саланың нақты экономикалық нәтижелерін толық бағалау үшін жеткіліксіз. Осыған байланысты зерттеуде негізгі нәтижелік көрсеткіш ретінде ауыл шаруашылығы

саласындағы жалпы өнім шығарылымына аталған факторлардың қаншалықты әсер ететінін анықтау маңызды.

Себебі сала дамуына әрбір фактордың өзіндік үлесі мен ықпал ету деңгейі бар, ал олардың өзара байланысы өндірістік нәтижелердің қалыптасуында шешуші рөл атқарады. Сондықтан ауыл шаруашылығы секторының дамуына әсер ететін факторларды тереңірек және сандық тұрғыдан бағалау үшін корреляциялық және регрессиялық талдау әдістері қолданылады, бұл өз кезегінде ауыл шаруашылығы секторының дамуындағы негізгі драйверлерді анықтауға мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, көптік регрессия моделін келесідей көрсетуге болады:

$$[GAO_t = \beta_0 + \beta_1 AC_t + \beta_2 Sub_t + \beta_3 Investments_t + \beta_4 YEmpt_t + \beta_5 YUEmp_t + \varepsilon_t] \quad (1)$$

мұндағы, GAO_t – ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемі, млн теңге;

AC_t – ауыл шаруашылығында шағын кәсіпкерлікті несиелеу көлемі, млн теңге;

Sub_t – өнімдер мен импортқа арналған субсидия көлемі, млн теңге;

$Investments_t$ – ауыл шаруашылығына салынған инвестициялар көлемі (млн теңге);

$YEmpt_t$ – ауыл шаруашылығындағы жұмыспен қамтылған 15-34 жас аралығындағы жастар саны, мың адам;

$YUEmp_t$ – ауыл шаруашылығындағы жұмыссыз жастар саны (15-34 жас), мың адам;

β_0 – регрессиялық модельдің константалық мүшесі;

$\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$ – әрбір тәуелсіз айнымалының жұмыспен қамтылуға әсер ету коэффициенттері;

ε_t – кездейсоқ қатенің термині, модельде қарастырылмаған факторларды сипаттайды.

Эконометрикалық модель негізінде жүргізілген корреляциялық-регрессиялық талдау қорытындысынан алынған мәндерді интерпретациялайтын болсақ, екінші деңгейлі банктерден ауыл шаруашылығына берілетін несие көлемінің агросаладағы жалпы өнім шығарылымына әлсіз және статистикалық тұрғыдан маңызды емес әсерін көрсетеді ($r = -0.200$; $p = 0.511$). Бұл несие қаражаттарының тиімді пайдаланылмауы, олардың өсерінің уақыт бойынша кешігуі, сондай-ақ қаржы ресурстарының өндірістік емес мақсаттарға бағытталуы және несиелеу саясатының жеткілікті тиімді болмауы нәтижесінде туындауы мүмкін екенін білдіреді.

Ауыл шаруашылығына берілетін субсидиялар көлемі мен басты көрсеткіш арасында күшті, оң әсер ($r = 0.948$, $p < 0.01$) бары байқалады. Субсидиялар бөлінуі

нәтижесінде өндіріс шығындарын азайтып, ұсақ фермерлер табысын арттырады және өндірістің тиімді үдерісін ынталандырады.

Сол сияқты ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемі мен инвестициялар көлемі арасындағы өте жоғары, оң байланыс анықталды. Статистикалық тұрғыдан байланыс маңызды ($r = 0.984$, $p < 0.01$), бұл факторлық көрсеткіштің тәуелді айнымалыға тікелей әсерін растайды. Яғни, ауыл шаруашылығының дамуы инвестициялық саясатқа тікелей тәуелді екені айқындалды. Бұл ауыл шаруашылығының жалпы өнім шығарылымы негізінен инвестициялық белсенділікке тәуелді екенін көрсетеді. Инвестициялар өндірістік қуаттың артуына, технологиялық жаңаруға және жалпы сектор тиімділігінің өсуіне ықпал етеді.

Ауыл шаруашылығы саласындағы жұмыссыз жастар санының артуы еңбек нарығындағы құрылымдық теңгерімсіздікті күшейтіп, кадрлық ресурстардың жеткіліксіздігін туындатады, бұл салада өндірілетін жалпы өнім көлемінің төмендеуіне ықпал етеді ($r = -0.768$; $p < 0.01$).

Жалпы алғанда, модель ауыл шаруашылығының жалпы өнім шығарылымына ең күшті әсер ететін фактор ретінде инвестицияларды көрсетеді, ал субсидиялар қосымша қолдаушы рөл атқарады. Еңбек ресурстарына қатысты көрсеткіштер кері байланыс арқылы әсер етіп, саланың әлеуметтік аспектілерінің маңыздылығын айқындайды.

Ауыл шаруашылығы секторының дамуына және жұмыспен қамтуға әсер ететін негізгі факторларды анықтағаннан кейін, ауыл шаруашылығы нарығындағы бар мәселелер жүйелік сипатқа ие екені және тек аналитикалық талдауды ғана емес, сонымен қатар бірқатар шараларды практикалық тұрғыдан енгізуді де талап ететіні айқын болады. Нәтижелер қаржылық қолдау, инвестициялық белсенділікті арттыру және жастардың ауыл шаруашылығы экономикасына қатысуын арттыру салаларында үйлестірілген іс-қимыл қажеттілігін көрсетеді.

Агронарықтағы аталған мәселелерді шешу мақсатында ауыл шаруашылығын инклюзивті дамыту аясында ұсақ фермерлерді, әйелдерді және жастарды жобаға тарта отырып, онлайн қызметтер мен өнімді тұтынушыларға тікелей сатуарналарына тең қол жеткізуін қамтамасыз ететін инклюзивті нарықтық механизмдерді құру қажет. Бұл тәсіл ауыл шаруашылығы нарығындағы басты кедергілерді жойып, ұсақ фермерлердің бәсекеге қабілеттіліктерін арттырады. Сондай-ақ, өнімді өндіруден жеткізуге дейінгі тізбектің ашықтығын

қамтамасыз етіп, ауыл шаруашылығы өндірісін дамытуға тұрақты негіз жасайды.

Жүйе оңтайлы нәтиже беру үшін жобаны пилоттық бағдарлама ретінде қолданысқа енгізу қажет. Бұл, өз кезегінде, ауыл шаруашылығын инклюзивті дамыту моделінің қаржылық, технологиялық, ұйым-

дастырушылық құрылымын сынақтан өткізуге және агронарықтағы нақты жағдайларға бейіндей отырып жетілдіруге мүмкіндік береді. Модельді іске асыруда жыл ішінде жасалатын әрекеттерді қамтитын жоба алгоритмін Ганттың хронологиялық кестесі (3 сурет) сипатында құруға болады.

Кезеңдер	Айлар											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Фермер профилін зерттеу, көрсеткіштерді есептеу, экономикалық модельдеу												
Бизнес дағдыға оқыту (қаржылық, цифрлық, агротехникалық тренинг)												
Жабдықтар алу (суару, қойма, логистика, техника)												
Агро-технологияны енгізу (цифрлық платформа, агроөндірісті басқару)												
Өндірістік кезең (фермер өнімділігіне мониторинг)												
Нарыққа жеткізу (өнім жеткізу каналдарын ашу, серіктестермен келісімшарттар жасасу)												
Тиімділікті бағалау (экономикалық индикаторлар)												
Масштабтау (нәтижелер бойынша есеп)												

Ескерту: автор құрастырды

Сурет 3 – Инклюзивті ауыл шаруашылығын дамыту моделін енгізудің Gantt-диаграммасы

Талқылау

Нәтижелер ауыл шаруашылығы секторының тұрақты дамуы әйелдер мен жастардың қатысуын қоса алғанда, әлеуметтік-экономикалық факторларды ескермей қалу мүмкін емес екенін растайды. Атап айтқанда, анықталған қатынастар әйелдердің үй шаруашылықтарының табысын арттыруға және ауылдық жерлердің тұрақтылығын қамтамасыз етуге қатысуының маңыздылығы туралы тұжырымдармен сәйкес келеді (Cavatassi R., Phillips L.M., Maggio G. et al.) [12]. Сонымен қатар, әйелдердің инновациялар мен қаржылық ресурстарға қол жеткізуіндегі шектеулер олардың әлеуетін толық іске асыруға кедергі келтіреді (Dabkieni V.) [13].

Қаржылық инклюзия аграрлық сектордың инклюзивті дамуының негізгі факторларының бірі ретінде қарастырылады. Зерттеулер көрсеткендей, кредитке қолжетімділік және қаржылық сауаттылық фермерлердің өндірістік тиімділігін арттырып, аграрлық кәсіпкерліктің дамуына ықпал етеді (Ingutia R., Sumelius J.; Khan C. M., Kim S. G.) [14,15]. Бұл әсіресе әйел фермерлер үшін маңызды, себебі олар қаржы ресурстарына қол жеткізуде көбірек шектеулерге тап болады.

Аграрлық дамудың инклюзивті моделінде жастардың рөлі ерекше маңызға ие.

Жастар ауыл шаруашылығында инновацияларды енгізудің және жаңа бизнес-модельдерді қалыптастырудың негізгі көзі болып табылады. Жас агрокәсіпкерлердің белсенділігі ауыл шаруашылығының технологиялық жаңаруын жеделдетеді және саланың бәсекеге қабілеттілігін арттырады (Li C., Zhang K., Wang P.) [16]. Бұл процестер әсіресе жастар үшін маңызды, себебі олар цифрлық дағдыларды белсенді қолданатын негізгі әлеуметтік топ болып табылады.

Қорытынды

1. Ауыл шаруашылығын инклюзивті дамыту моделін енгізу шағын және орта фермерлердің өндірістік процеске, сондай-ақ қосылған құн тізбегіне белсенді қатысуына жағдай жасайды. Бұл ауылдық жерлерде азық-түлік қауіпсіздігін нығайтып, жұмыспен қамту деңгейін арттыруға ықпал етеді.

2. Ауыл шаруашылығы нарығының дамуын тежейтін негізгі факторларға қаржы ресурстарына қолжетімділіктің шектеулілігі, білікті кадрлардың тапшылығы, сондай-ақ шағын фермерлік шаруашылықтардың нарықтық қатынастарға жеткіліксіз интеграциялануы жатады.

3. Ауыл шаруашылығына жастар мен әйелдерді тарту еңбек әлеуетін кеңейтуге ықпал етеді, кәсіпкерлік белсенділікті ынталандырады және ауыл аумақтарының әлеуметтік тұрақтылығын қамтамасыз етеді,

көші-қон ағынын азайтады және аграрлық сектордағы кадр ресурстарын әртараптан-дыруды арттырады.

4. Аграрлық сектордың инвестициялық тартымдылығы мен орнықтылығын арттыру үшін кешенді қолдау, яғни субсидиялау мен жеңілдетілген несиелеудің мемлекеттік қолдау тетіктерін (субсидиялау, жеңілдетілген кредит беру), мамандар даярлау орталықтарын, цифрлық мониторинг жүйелерін және аграрлық өнім нарығын дамытуға бағытталған ақпараттық шараларды кешенді түрде іске асыру қажет.

5. Инновациялық технологияларға, цифрлық құралдарға және заманауи агротехникаларға қолжетімділікті кеңейту ауыл шаруашылығы субъектілерінің өнімділігін арттырып, жалпы аграрлық сектордың бәсекеге қабілеттілігі мен тиімділігін күшейтеді.

Мүдделер қақтығысы: мүдделер қақтығысы жоқ деп мәлімдейді.

Қаржыландыру көзі: мақала AP2610 0879 «Ауыл шаруашылығын инклюзивті дамыту моделін әзірлеу және енгізу» жобасы аясында жазылды. 2025-2027 жылдарға арналған ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық жобалар бойынша гранттық қаржыландыруға Конкурс (Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі).

Әдебиеттер тізімі

[1] Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). The State of Food and Agriculture 2022: Leveraging automation in agriculture for transforming agrifood systems.— Rome: FAO, 2022. -182p. <https://doi.org/10.4060/cb9479en>.

[2] World Bank Group. Agriculture and Repurposing Agricultural Support: 2025 Policy Compendium. — Washington: World Bank Group, 2025.- 84 p.

[3] International Fund for Agricultural Development (IFAD). Rural Development Report 2021: Transforming Food Systems for Rural Prosperity. — Rome: IFAD, 2021.- 316 p.

[4] Fiore, V. The socio-economic issues of agroecology: A scoping review / V. Fiore, M. Borrello, D. Carlucci, G. Giannoccaro, S. Russo, S. Stempfle, L. Roselli // Agricultural and Food Economics. — 2024. — Vol.12. — Article 16. <https://doi.org/10.1186/s40100-024-00311-z>.

[5] Lowder, S.K. Decreasing farm sizes and the viability of smallholder farmers: Implications for resilient and inclusive rural transformation / S.K. Lowder, G. Bhalla, B. Davis // Global Food Security. — 2025. — Vol.45. — Article 100854. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2025.100854>.

[6] Touch, V. Smallholder farmers' challenges and opportunities: Implications for agricultural production, environment and food security / V. Touch, D.K.Y. Tan, B.R. Cook, D.L. Liu, R. Cross, T.A. Tran, A. Utomo, S. Yous, C. Grun-

buhl, A. Cowie // Journal of Environmental Management. — 2024. — Vol.370. — Article <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.122536>.

[7] Dhillon, R. Small-scale farming: A review of challenges and potential opportunities offered by technological advancements / R. Dhillon, Q. Moncur // Sustainability.— 2023.—Vol.15.- N 21. — Article 15478. <https://doi.org/10.3390/su152115478>

[8] Doss, C.R. Gender and agricultural productivity / C.R. Doss // Annual Review of Resource Economics.-2025.-Vol.17.- P.21-39. <https://doi.org/10.1146/annurev-resource-112923-094322>

[9] Quisumbing, A. Measuring women's empowerment in agriculture: Innovations and evidence / A. Quisumbing, S. Cole, M. Elias, S. Faas, A. Galiè, H. Malapit, R. Meinzen-Dick, E. Myers, G. Seymour, J. Twyman // Global Food Security. — 2023. — Vol.38. — Article 100707. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2023.100707>.

[10] Asadullah, M. N. Feminization of farming, food security and female empowerment / M. N. Asadullah, U. Kambhampati // Global Food Security. — 2021. — Vol.29. — Article 100532. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100532>.

[11] Gartaula, H. N. A systematic review of agricultural projects' contributions to women's empowerment / H.N. Gartaula, K. Atreya, A. Sapkota, P. Mukhopadhyay, D. Chadha, R. Puskur // Sustainable Agriculture. — 2025. — Vol.3. — Article 22. <https://doi.org/10.1038/s44264-025-00061-5>.

[12] Cavatassi, R. Enhancing households' livelihoods in agrifood systems: The role of women's empowerment / R. Cavatassi, L.M. Phillips, G. Maggio, Z. Anteneh, A. Mabiso// Global Food Security. — 2025. — Vol.45. — Article 100856. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2025.100856>.

[13] Dabkienė, V. Gender, women's barriers and innovation in agriculture: a systemic literature review / V. Dabkienė // European Countryside. — 2025. — Vol.17.- N. 17. — P. 1-26. <https://doi.org/10.2478/euco-2025-0001>.

[14] Ingutia, R. Does cooperative membership facilitate access to credit for women farmers in rural Kenya? / R. Ingutia, J. Sumelius // Journal of Agriculture and Food Research. — 2024. — Vol.18. — Article 101425. <https://doi.org/10.1016/j.jafr.2024.101425>.

[15] Khan, C.M. Evaluating the impact of agricultural credit access on smallholder maize farmers' productivity in the Northwest Region of Cameroon / C.M. Khan, S.G. Kim // Sustainability. — 2025. — Vol.17.- N17. — Article 7574. <https://doi.org/10.3390/su17177574>.

[16] Li, C. The impact of rural demographic structure on agricultural new-quality productivity in China: Evidence from a panel dataset of 30 provinces / C. Li, K. Zhang, P. Wang // Sustainability. — 2025. — Vol.17.- N.21. — Article 9697. <https://doi.org/10.3390/su17219697>.

References

- [1] Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (2022). The State of Food and Agriculture 2022: Leveraging automation in agriculture for transforming agrifood systems. Rome: FAO, 182. <https://doi.org/10.4060/cb9479en> [in English].
- [2] World Bank Group (2025). Agriculture and Repurposing Agricultural Support: 2025 Policy Compendium. Washington: World Bank Group, 84 [in English].
- [3] International Fund for Agricultural Development (IFAD) (2021). Rural Development Report 2021: Transforming Food Systems for Rural Prosperity. Rome: IFAD, 316 [in English].
- [4] Fiore, V., Borrello, M., Carlucci, D., Giannocaro, G., Russo, S., Stempfle, S. & Roselli, L. (2024). The socio-economic issues of agroecology: A scoping review. *Agricultural and Food Economics*, 12, 16. <https://doi.org/10.1186/s40100-024-00311-z> [in English].
- [5] Lowder, S.K., Bhalla, G. & Davis, B. (2025). Decreasing farm sizes and the viability of smallholder farmers: Implications for resilient and inclusive rural transformation. *Global Food Security*, 45, 100854. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2025.100854> [in English].
- [6] Touch, V., Tan, D.K.Y., Cook, B.R., Liu, D.L., Cross, R., Tran, T.A., Utomo, A., Yous, S., Grunbuhel, C. & Cowie, A. (2024). Smallholder farmers' challenges and opportunities: Implications for agricultural production, environment and food security. *Journal of Environmental Management*, 370, Article 122536. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.122536> [in English].
- [7] Dhillon, R. & Moncur, Q. (2023). Small-scale farming: A review of challenges and potential opportunities offered by technological advancements. *Sustainability*, 15 (21), 15478. <https://doi.org/10.3390/su152115478> [in English].
- [8] Doss, C.R. (2025). Gender and agricultural productivity. *Annual Review of Resource Economics*, 17, 21-39. <https://doi.org/10.1146/annurev-resource-112923-094322> [in English].
- [9] Quisumbing, A., Cole, S., Elias, M., Faas, S., Galiè, A., Malapit, H., Meinzen-Dick, R., Myers, E., Seymour, G. & Twyman, J. (2023). Measuring women's empowerment in agriculture: Innovations and evidence. *Global Food Security*, 38, 100707. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2023.100707> [in English].
- [10] Asadullah, M.N. & Kambhampati, U. (2021). Feminization of farming, food security and female empowerment. *Global Food Security*, 29, 100532. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100532> [in English].
- [11] Gartaula, H.N., Atreya, K., Sapkota, A., Mukhopadhyay, P., Chadha, D. & Puskur, R. (2025). A systematic review of agricultural projects' contributions to women's empowerment. *Sustainable Agriculture*, 3, 22. <https://doi.org/10.1038/s44264-025-00061-5> [in English].
- [12] Cavatassi, R., Phillips, L.M., Maggio, G., Anteneh, Z. & Mabiso, A. (2025). Enhancing households' livelihoods in agrifood systems: The role of women's empowerment. *Global Food Security*, 45, 100856. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2025.100856> [in English].
- [13] Dabkienė, V. (2025). Gender, women's barriers and innovation in agriculture: a systemic literature review. *European Countryside*, 17 (17), 1-26. <https://doi.org/10.2478/euco-2025-0001> [in English].
- [14] Ingutia, R. & Sumelius, J. (2024). Does cooperative membership facilitate access to credit for women farmers in rural Kenya? *Journal of Agriculture and Food Research*, 18, 101425. <https://doi.org/10.1016/j.jafr.2024.101425> [in English].
- [15] Khan, C.M. & Kim, S.G. (2025). Evaluating the impact of agricultural credit access on smallholder maize farmers' productivity in the Northwest Region of Cameroon. *Sustainability*, 17 (17), 7574. <https://doi.org/10.3390/su17177574> [in English].
- [16] Li, C., Zhang, K. & Wang, P. (2025). The impact of rural demographic structure on agricultural new-quality productivity in China: Evidence from a panel dataset of 30 provinces. *Sustainability*, 17 (21), 9697. <https://doi.org/10.3390/su17219697> [in English].

Автор туралы ақпарат:

Арзаева Талантты Мырзалиевна – негізгі автор; Ph.D докторанты; Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті; 010000 К. Сәтпаев көш, 2, Астана қ., Қазақстан; e-mail: arzaeva1984@mail.ru; <https://orcid.org/0009-0009-0438-3153>

Information about author:

Arzayeva Talantty – The main author; Ph.D student; L.N. Gumilyov Eurasian National University; 010000 K. Satpayev str., 2, Astana, Kazakhstan; e-mail: arzaeva1984@mail.ru; <https://orcid.org/0009-0009-0438-3153>

Информация об авторе:

Арзаева Талантты Мырзалиевна – основной автор; докторант Ph.D; Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева; 010000 ул. К. Сатпаева, 2, г.Астана, Казахстан; e-mail: arzaeva1984@mail.ru; <https://orcid.org/0009-0009-0438-3153>